

Csunderlik Péter

A liberalizmus mint bűnbák

A Tanácsköztársaság létrejöttének antiliberális magyarázatai a Horthy-korszakban

A Horthy-korszak egyik „megalapozó mítoszát” alkotta meg Szekfű Gyula, amikor az 1920-ban (majd 1943-ig összesen hétszer) megjelentetett *Három nemzedék* című ismert művében – a külpolitikai horizontot teljesen lezárva – a dualizmus kori elit liberális politikáját tette felelőssé az 1918–1919-es forradalmakért és végeredményben Trianonért.¹ Szekfű Gyula értelmezése azonban nem volt egyedülálló a korban, a Tanácsköztársasággal foglalkozó 1919 utáni irodalom² szerzőinek egy jelentékeny része ezt a választ adta, amikor az összeomlás okait kutatta, számos esetben még Szekfűt is megelőzve. A liberális politika bírálatainak – amely összefüggött a szekularizáció és a modernitás kritikájával – természetesen léteztek Szekfűhöz hasonló műves és mérsékelt, illetve nyíltan antiszemita, radikális változatai, valamint ezek keverékei, olyan művek, amelyekben a modernitáskritika és az antiszemita, uszító tartalom a keresztyénségre hivatkozó, szofisztikált megfogalmazással társult.

Utóbbi metszethez sorolható a *Rablók barlangjában* című, 1919 késő őszén megjelent mű. A proletárdiktatúrát „zsidódiktatúráként” leíró³ Domonkos József szerint azért lett Magyarország a „rablók barlangja”, mert a magyarok „letértek a krisztusi igazságok útjáról”, és így betévedtek „az álpróféták által hirdetett hazugságok erdejébe”. Az „álpróféták” azok a baloldali, zsidó értelmiségiek voltak a szerző értelmezésében, akik az internacionalizmust és az ateizmust hirdették a magyaroknak modern, népszerű eszmékként – Domonkos szavával „divatigazságokként” –, de saját maguk titokban mindvégig hűek maradtak népükhöz és felekezetükhöz. Ezért a progresszív reformerek valójában a „judeobolsevizmus népbolondítói” voltak.⁴ A népbiztosok tehát egy intellektuális szemfényvesztés eredményeként kerültek hatalomra ezen elbeszélésben.

Bár Domonkos József „álnaplójában” is megjelenik a zsidó bevándorlás engedélyezése mint súlyos politikai hiba, de a mélyen vallásos szerző perspek-

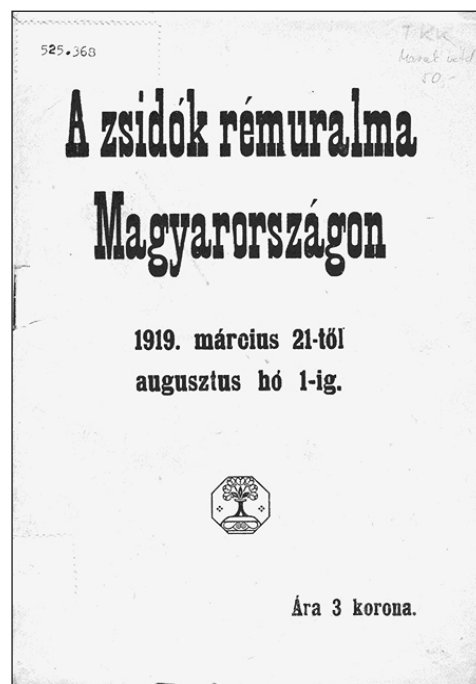
tívájából az ősbűn a szekularizáció megjelenése volt, *A Lenin-fiúk véres munkái* című 1920-as füzetsorozat a szekularizációkritikát mellőzve, tisztán a liberalizmus eszméjének következményeként felfogott óvatlan bevándorláspolitikát tette felelőssé. *A Lenin-fiúk véres munkái* ugyanis azon kiadványokhoz tartozott, amelyek szerint a Tanácsköztársaság idején azok a „zsidók” vették át az uralmat Magyarországon, akiket a vendégszerető magyar nép korábban jóhiszeműen és fölöttébb naivan beengedett. A füzetsorozat első kötetét teljes egészében a korábbi „óvatossággal” (példaként a középkori uralkodók antijudaista rendelkezéseit hozta a szerző) szakító liberális politika kritikájának szentelte a szerző. Szabadkozott is, hogy bár a „liberalizmus főbűneinek” bemutatása nem jelenthet akkora izgalmat az olvasóknak, mint a „hóhérok hóhéra”, Cserny József és a Lenin-fiúk tettei, de meggyőződése volt, hogy a liberális korszak megengedő bevándorláspolitikájának – a szerző metaforájával a „mérgezés kezdetének” – ismerete elkerülhetetlen a „magyar haza borzasztó összeomlásának” okai megértéséhez:

„A gazda a portáját kerítéssel veszi körül, hogy idegen jószág oda be ne kerüljön és kárt ne csináljon. A bejáratot kapuval zárja le, hogy kóbor munkátlanságból élő naplopók gazdaságában kárt ne okozzanak. Ilyen gondos, jó gazda volt a magyar nemzet is több mint 800 esztendőn keresztül. Az ország határain gyepekkel emelt, a hazából kivezető utak végpontjain torlaszokat épített, az országkapuk mellé őrköt állított, leseket rendelt. [...] Ezen okos óvatosság mellett a magyar nemzet vendégszerető gazda volt. A vendéget mindig tisztességgel fogadta, de illő tisztességet követelt a vendégtől is. [...] Így tett a magyar erkölcstelen vendégével, az izgága, nyugtalan vérű zsidósággal is. Befogadta, de vigyázott rá, hogy uralomra ne jusson a magyar felett.”⁵

A 19. század uralkodó eszméje, a liberalizmus (amelyet a „szabadkőműves sajtó” terjesztett) azonban a magyar politika „nebántsvirágává” tette a „zsidókérdést”. A korlátozó intézkedéseket eltörölte sorra a magyar politikai elit, aminek köszönhetően megkezdődött a szerző által csak „sáskaseregnek” nevezett galíciai zsidók bevándorlása. Ők batyusként kezdték, majd pálinkamérőként folytatták, és – ahogy Bartha Miklós klasszikus értelmezését⁶ megidézve írta a szerző – a földműves népességet itatra szoktatva eladósították a parasztokat, hogy aztán hozzájussanak előbb a kisbirtokos parasztok, később már – a lánckereskedésbe is bekapcsolódva és anyagilag tovább erősödve – ismételten csak hitellezés útján – a lecsúszó dzsentrik birtokaihoz. *A Lenin-fiúk véres munkái* szerint a zsidóságot – amelyet a szerző nem felekezeti, hanem kimondottan a tulajdonságait átörökítő „fajként” értelmez! – kizárólag csak a „haszon” vezérli cselekedeteiben, ennek volt köszönhető, hogy az első világháborúban, miközben a magyar nép a fronton „vérzett”, addig „Ábrahám népe” „rossz portékát” „szállított drágán” a hadseregnek.⁷

A háború elhúzódása és az óriási emberveszteség miatt azonban már közeledett az idő, amikor a hátsóországban „bujkáló” „haditerméses és egyéb nem-magyaroknak” is be kellett volna vonulniuk, ezért robbantották ki inkább a forradalmat – nem törődve a vereséggel és a következményekkel. A teljes hatalomátvételhez a „zsidók” Károlyi Mihályban találták meg eszközüket, Károlyit ugyanis „nemzetarúlóvá” tette a Tisza Istvánnal szembeni személyes bosszúvágya és a sértett hiúsága:

„Ő egyszerűen Tisza István személyes elensége volt s minden eszközt megragadott, hogy Tiszát megbosszulhassa. A hatalomra vágyott, melyet erősen szíttott a Tisza elleni gyűlölet. Ezért adta föl magyarságát, ezért szövetkezett a hazátlan, bitang, kajlalábú, kampósorrú zsidó bócherszocialistákkal. Ezért lett ő a nemzet megrontó lelkévé. Ez volt Károlyi Mihály, aki megcsinálta a szabadság jelszava alatt az ország összeomlását. Jogokat hirdetett s szolgaságot hozott. Boldog jövőt ordított s szerencsétlenséget teremtett. Kossuth Lajos akart lenni és Catilina lett. Hazáját elárulta. Nemzetét megtagadta. Király akart lenni Magyarországon, a zsidók királya. Ezért ordított, örjögött s büntársai vele kiabáltak. Megcsinálták a Nemzeti Tanácsot és ezzel rávették a nemzetet a romlás lejtőjére.”⁸

Ez az értelmezés – miképp a „zsidós” testi jegyek negatív leírásában tobzódó retorika is – elsősorban Tormay Cécile *Bujdosó könyvéből* lehet ismerős. *A Lenin-fiúk véres munkái* első füzetének publikálása azonban jóval megelőzte az év végén megjelenő, elhíresült Tormay-mű első kötetét, a zsidó tanácsadókkal – „zsidó kullancsokkal” (Simonyi Henrik, Kéri Pál, Pogány József, Weltner Jakab, Magyar Lajos, Göndör Ferenc) – körbevett, félrevezetett és a hatalmat a kommunistáknak átadó Károlyi toposza is előbb jelent meg *A Lenin-fiúk véres munkáiban*.⁹

A zsidók rémuralma Magyarországon című, 1919-ben kiadott füzet szintén abban jelölte meg az 1918–1919-es forradalmak okát, hogy az események előtt tíz évvel „az ijesztően megsaporodott zsidóság hazánk összes véredényeit ellepte, melyekben parazitizmus számára értékes nedűt, rebachot [nyereséget] fedezett fel”, és ezért „új honfoglalás után kellett néznie”. Magyarán, hogy a gazdasági uralom után politikai hatalomra vágytak a magyarországi „zsidók”. Politikai képviseletüket az 1918 októberében a Nemzeti Tanácsba tömörült pártok látták el a szerző szerint. A magyarok megtévesztésére azonban a „zsidó” érdekeket szolgáló, „nemzeti tanácsnak nevezett synhedrion” (vagyis zsidótanács) „díszkeresztényeket” tett a „kirakatba”, mint Károlyi Mihályt és a Nemzeti Tanács elnökét, Hock János plébánost. Ahogy a kiadvány állította: „Károlyi személyének parfümjével nyomták el a nemzeti tanács foghagyma [sic!] illatát”, Hock Jánosnak pedig „reverenda helyett kaftánt kellett

volna viselni”.¹⁰ Nem véletlen a fokhagymaszag kiemelése: a „bűdösség” hangsúlyozása ugyanis integráns része az ellenségalkotásnak, a „zsidók” bűdössége pedig már a középkor óta ismert antijudaista toposz. A speciálisan a fokhagymaszagukkal kapcsolatos antiszemita képzet egy, a 19. század második felében – különösen Romániában – elterjedt közép-kelet-európai motívum volt, amely viszatérően helyet kapott az antiszemita kiadványokban.¹¹

A kiadvány a történeti vagy bármi egyéb magyarázatot mellőzve jelentette ki, hogy „természetesen” a szociáldemokrata és a kommunista pártok élén is „zsidók” álltak.¹² A radikálisan antiszemita röpirat szerint 1919. március 21-én csupán csak annyi történt, hogy a Károlyi Mihályt addig is marionettként mozgató „zsidók” az egyik „díszkeresztényt” egy másikra, a még jelentéktelenebb Garbai Sándorra cserélték.¹³

A *Lenin-fiúk véres munkái* és *A zsidók rémuralma Magyarországon* című kiadványok ellenpontja Schönfeld József 1919-ben publikált, cionista perspektívájú asszimilációkritikus röpirata. Schönfeld állítása, az volt, hogy a kommün katasztrófájához a magyarországi zsidók hiú asszimilációs vágya és törekvése vezetett. Értelmezésében a „be nem fogadás” okozta frusztráció radikalizálta és léptette a nemzetközi munkásmozgalom útjára a Tanácsköztársaság kommunista-szociáldemokrata politikusaikat.¹⁴ Utóbbi értelmezés egyébként plauzibilis magyarázata a Forradalmi Kormányzótanácsban tetten érhető „zsidó” felülreprezentációnak – és itt tegyük is hozzá, hogy a kommün vezetőinek ateista és internacionalista politikusokként semmilyen „zsidó” identitása nem volt. A zsidók nagy aránya a munkásmozgalom résztvevői között nem a „judeobolsevizmus” összeesküvés-elméletével magyarázható,¹⁵ hanem azzal, hogy a megvalósult jogi emancipáció ellenére – az izraelita vallás 1895-ben bevett felekezet lett – a zsidókat továbbra is diszkrimináció érte a mindennapokban.¹⁶ Számukra az internacionalista mozgalomba belépés lehetőséget adott arra, hogy elhagyják a „zsidóságuk” miatti hátrányt, ami – sokak értelmezésében – a maradéktalan társadalmi beilleszkedésüket akadályozta.¹⁷

A beilleszkedési nehézségeket, az asszimiláció nehézségével, esetleges lehetetlenségével kapcsolatos, ebből a be nem fogadásból származó, a zsidó önvád-irodalomba¹⁸ torkolló elképzeléseket kiválóan érzékelteti a magyarországi zsidó irodalom egyik legjobb regénye, Komor Andrásról a *Fischmann S. utódai* 1929-ből.¹⁹ A regényben a Budapesti Egyetemre kerülő legkisebb Fischmann fiú hiába igyekszik beilleszkedni, nem nyer teljes értékű befoga-

dást: meghagyják „félíg-asszimilálnak”, az úri középosztály perspektívájából párbajképtelen, formálisan emancipált, de informálisan mégis csak másodrangúnak tekintett állampolgárnak. Ezért a fiú szükségszerűen indul el a baloldali radikalizálódás felé, hogy az internacionalista-ateista kommunista hit mint szekuláris vallás keretei között végleg ki léphessen tehernek érzett „zsidóságából”. Ahogy Kun Béla expresszívén kifejtette a Tanácsok Országos Gyűlésén: „zsidó volt az apám, ellenben én nem maradtam zsidó, mert szocialista lettem, kommunista lettem”.²⁰

A képességek hiányában, a magyar politikai elit kontraszelekciójában látta a legfőbb problémát a Progredeius álnevet választó Szemere Béla. *Az elfogyatékosok – Gróf Tisza István – A zsidók* című 1920-as röpirata egyrészt függetlenségi perspektívából tekintett az 1918–1919-es eseményeket megelőző évtizedek történetére, másrészt az eugenika „fajegészségtani” szempontjai felől értékelte újra a modern magyar politikatörténetet, hogy felmutassa a Tanácsköztársaság létrejöttének valódi okait. A szerző a kiegyezésben találta meg az „ősbűnt” – értelmezése e tekintetben hasonló a magyar történelmet az 1930-as évektől völkisch szemmel újraolvasó népi írókéhoz²¹ –, mert az Magyarország sorsát hozzákötötte Ausztriáéhoz, és a népszerűtlen dualista rendszer fenntartásának szükségességétől vezéreltetve a kiegyezéspárti kormánypárt rá volt kényszerülve, hogy a hatalmát nemzetiségi területeken tartsa meg. Ez pedig a nemzetiségek megerősödéséhez vezetett, miképp a szerző által fölöttébb káros hatásúnak ítélt, genetikailag „magyarellenes” zsidó tőkésék és értelmiségiek minden kívánságát is teljesítették a kormánypárt támogatásáért cserébe.

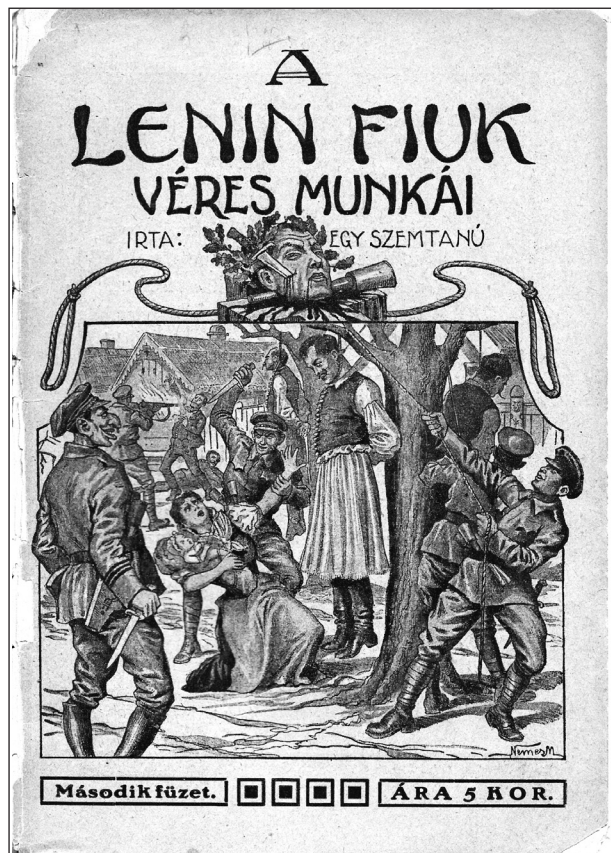
Az „elfogyatékos” magyar politikai elit tehát az önző céljai érdekében lepakolt a „zsidókkal” és a nemzetiségekkel, és kiszolgáltatta nekik a saját népét. Szemere Béla szerint ez a tény egészen Széll Kálmán miniszterelnökségéig nem volt szembeszökő, alatta kezdődött meg igazán a „lejtőn való lecsúszás”, és Tisza István alatt gyorsult fel ez a folyamat, akinek meggyőződése volt, hogy „a magyar emberrel nem lehet politikát csinálni”.²² A „magyarellenes” csoportok megerősödése aztán az első világháborús vereséget követően az 1918–1919-es forradalmakhoz és Nagy-Magyarország összeomlásához vezetett. *Az elfogyatékosok – Gróf Tisza István – A zsidók* című röpirat tehát elsősorban Tisza István „elfogyatékoságát”, erélytelenségét és politikai rövidlátását (más szempontból újrafogalmazva ezzel a baloldali szerzők Tisza „rövidlátásával” kapcsolatos vádjait²³) hibáztatta a „zsidóság”

Tanácsköztársaság idején bekövetkező hatalomátvételéért.

A „nemzetellenes” politikája következményeként kitört forradalom idején meggyilkolt Tiszáról kegyetlenül állapította meg a szerző, hogy „nem mártír volt ő, csak nagyfokú elfogyatékoságának áldozata”. De Tisza bűnbakká tétele nem jelentette Károlyi Mihály feloldozását, ugyanis bár Tisza István „ásta meg a sírt”, abba a szintén „elfogyatékos” Károlyi Mihályt kihasználva temette bele Magyarországot a „zsidóság”. Az *elfogyatékosok – Gróf Tisza István – A zsidók* című röpirat azzal, hogy egyszerre tette felelőssé a kor két legnagyobb kultuszszal bíró magyar politikusát a „zsidóság” hegemonikus kísérleteként felfogott Tanácsköztársaság létrejöttéért, egyszersmind azt a magyar sajtót is kritizálta, amely kultuszt épített ezen két „elfogyatékos” politikus köré, és bírálta az újságolvasó magyarok szellemi restséget és hanyagságát, hogy mindent elhittek, amit a lapokban írtak. Emiatt megváltó hősöknek gondolták valójában „elfogyatékos” vezetőiket és „vakveréb módjára” követék őket a pusztulásba.²⁴

Bár Hefty Richárd is hangsúlyozta Károlyi Mihály felelősségét, de a bolsevikok hatalomra kerülését a zsidó-szabadművesek világuralmi törekvéseivel magyarázta az *Adatok az ellenforradalom történetéhez* című, 1920-ban kiadott művében. A szabadműves mozgalom kritikáját pedig a magyar szabadműves-ellenes irodalom hagyományosan egybekötötte a dualizmus kori Magyarország liberális berendezkedésének kritikájával, mivel a kiegyezéstől az első világháborúig eltelt időszak a magyarországi szabadműves mozgalom aranykora volt.

Elvitatta azt, hogy az őszirózsás forradalom a háborús vereség következtében tört volna ki, miközben magát a világháború elvesztését is a „hazafias szellemet aláásó” defetista sajtónak tudta be. Értelmezésében a négyéves háború csak legyengítette a nemzetet, de „a forradalom [...] nem a háborús fáradtság folyománya volt, hanem a világháborús fáradtságot ügyesen kihasználták a nemzetközi forradalom szervezői”, a szabadművesek, akik a megelőző kétszáz év összes forradalmáért felelőssé tehetőek George Washingtontól Kun Béláig²⁵ – mozgósítva ezzel a „francia felvilágosodástól kiinduló és forradalomhoz vezető dezintegráció” ismert motívumát.²⁶ Saját fronttapsztalatait is bevetette a Magyarországot kívülről fenyegető zsidó-szabadműves világösszeesküvés létezésének alátámasztására, amikor felidézte, hogy „a zsidó vallású tisztek hevültek a legjobban Károlyiért” és a készülő forradalomért.

Hefty szerint az őszirózsás forradalmat nem indokolta semmi, a Károlyi-rendszer csak a „zsidók” uralomra jutását jelentő kommün felé egyengette az utat. A Tanácsköztársaság belső oka – és ez az értelmezés Szekfű Gyula antiliberalis *Három nemzedékével* rokonítja Hefty munkáját – a dualizmus korában, a megelőző évtizedek szekularizációjában keresendő, amely a „keleti zsidóságnak” „termékeny talajt” adott. Az *Adatok az ellenforradalom történetéhez* a magyar nemzetet alkotó turáni faj „békés” karakterének tudta be azt, hogy a magyarok annak ellenére sem léptek fel a forradalom ellen, hogy az „a nemzetközi idegen érdeket szolgálta”.²⁷ Hefty Richárd azon kevesek közé tartozott, akik felismerték a fenyegetést, visszaemlékezése jelentős részben a kiskunsági ellenforradalmi mozgalom szervezésével foglalkozott. Ennek sikerességéhez azonban „hiányzott a vezér”, pedig „bálvány nélkül nem lehet eredményes az ellenforradalom”,²⁸ vagyis a „vezér” hiánya egyik fő oka volt annak, hogy a magyarság nem tudott ellenállni a forradalmi törekvéseknek.

Heftyhez hasonlóan szintén a szabadműveseket gyanította bábosokként a megvalósul események mögött Csaba Jenő. *A forradalom története Sze-*

geden című 1922-es munkája szerint ugyancsak a szabadkőművesek álltak az 1918–1919-es forradalmak hátterében, a piarista szerzetes azonban nem 1918 őszével kezdett hozzá az események elbeszéléséhez, hanem a „gyökereknél” kezdte: a munkásmozgalom kitermelődéséért a dualizmus kori „liberalizmus antiszociális kinövéseit” tette felelőssé.²⁹ A munkásmozgalommal megjelenő „anarchisztikus” irányt csak felerősítette a társadalmi életet „felforgató” világháború:

„[...] a világháború nem úgy vonult el felettünk, mint tűzláng, mely elemésztí a szemetet és tisztít. Mélyen szántott és kevés gyöngyvel sok felforgatót felvert. Az egyik fönt, a másik lent fogott munkához úgy, hogy a tizenkettedik órában megbomlott a front, az utca bevonult a politikába, diktált. A nemes intenciók, piszkos ambíciók aranykora volt ez az időszak. Tisztán látni csak kevesen tudtak. [...] Azok a forradalmi vezérek nem látták, hogy amikor az első rohammal rombadöntötték a régi rendszer falait, ők előljártak, de nem vezettek; hogy a tömegmozgalmak ősi törvényei, melyek egyaránt érvényesültek az ókori Athénban, Rómában, a középkori Firenzében és az újkori Párizsban, rajtuk is erőt vesznek.”³⁰

Csaba szerint törvényszerű volt a proletárdiktatúra kikiáltásig eljutó radikalizálódás, mert ez történik, ha az „utca” diktál a politikai elitnek. Ebben az esetben ugyanis nincs lehetőség a megállásra, mert bármely visszafogottság esetén „már azok veszik át a vezetést, kik a következő célt kitűzték és a tömeg félretaszítja, kik vissza akarják tartani”.³¹ Tehát a szabadkőművesek az „utca” feltűzelésével olyan erőt szabadítottak el, amelyről a józan gondolkodók tudták, hogy idővel nem lehet majd rajta úrrá lenni. Azonban a szegedi szabadkőművesek – például Móra Ferenc, aki szintén tagja volt a helyi Nemzeti Tanácsnak³² – még jól érezték magukat a „szegedi zavarosban”. Csaba Jenő értelmezésében a munkások hatalomátvétele a szabadkőművesek támogatásával valósult meg, miután szócsövük, a „modern kaméleonnak” nevezett liberális sajtó a szocialista törekvések mellé állt. Az MSZDP azonban hamarosan túlnőtt Jászi Oszkár polgári radikális és Károlyi Mihály függetlenségi pártján, és Szegeden már 1919. március 21. előtt a Munkástanács lett a „hatalom súlypontja”. Noha látszólag még polgári kormányzat volt, valójában már egy héttel előtte, március 14-én a szocialisták voltak vezető pozícióban. A piarista szerzetes ezt az időszakot „csendes proletárdiktatúrának” nevezte.³³

Az eddig ismertetett elképzelések nagy hatású összegzése található meg Tormay Cécile 1920–1921-ben megjelentetett *Bujdosó könyvében*, amely – amint arról már említés szintjén szó volt – a tördőféselmélet egyik legérzékletesebb hazai megfogalmazása. Fontos kiemelni, hogy a tördőfés-teóriára építő értelmezések minden esetben olyan dramaturgiát követelnek meg, amelyben a világháború vége felé közeledő elbeszélésben egészen az utolsó pillanatig hiányoznak a hamarosan bekövetkező vereségre utaló jelek, mint például a központi hatalmak kimerülése. Sőt: 1918 januárjára, Oroszország háborúból történő kilépésével „a győzelem reménye magával ragadta a lelkeket” – miként Tormay írta. „De ekkor egyszerre, mintha a sötétből egy éles késpengét döftek volna a levegőn át. [...] Rövid nyilalló világosság támadt. És a világosságnál, a nemzeti elszánáson friss sebhely látszott. Mi történt? Ki cselekedte?”³⁴ A kérdés azonban költői: mint kiderül, Tormay számára egyértelmű, hogy „zsidó” merénylők szúrták hátba a nemzetet. A judeobolsevik világösszeesküvés hazai ágenseit az író a Galilei Kör háborúellenes röplapokat készítő tagjaiban találta meg,³⁵ akiket értelmezésében egy „Károlyi Mihály–Jászi Oszkár–Kunfi Zsigmond” forgatónyomatékon át maga Lenin és Trockij mozgatott (ezen elképzelés szempontjából Tormay műve Szászalmi Józsefével rokonítható), őket pedig „tudjuk, kik”: „Az emberiség olykor évszázadokra megfélemedezik a zsidó nép terveiről és hatalmáról” – írta Tormay Cécile, aki a *Bujdosó könyvében* mindent megtett azért, hogy az „egyiptomi végzet, Kánaán sorsa, Róma felosztása, Bizánc valósi villongásai, Spanyolország süllyedése” után a proletárdiktatúra 1919. március 21-i kikiáltása mögött is a „zsidók” világhatalmi törekvéseit lássák meg az olvasói.³⁶

Az 1918–1919-es forradalmakért és Trianonért a dualizmus kori túlzott liberalizmust hibáztató – jellemzően erősen antiszemita – művek vizsgálatának különös jelentősége és igen szomorú aktualitása van a trianoni békeszerződés aláírásának centenáriuma. Ha a „Trianon-traumától”³⁷ sokkolt Horthy-kori elit nem összeesküvés-elméletekbe menekül 1920 után,³⁸ elkerülhettük volna, hogy miután magyarok millióit elcsatolták, a bűnbakkeresésbe belebolondulva saját magunk további levagdosásába kezdjünk, egy „belső Trianonba” azzal, hogy zsidótörvényeket hozunk, kezdve a *numerus clausus*szal, és magunk kergetjük külföldre a legokosabb honfitársainkat. Hogy aztán még az életét is elvegyük sok százezernek.

JEGYZETEK

- ¹ Pach Zsigmond Pál: Az ellenforradalmi történetiszemlélet kialakulása Szekfű Gyula „Három nemzedék”-ében. In Uő.: *Történetiszemlélet és történettudomány. (Cikkek, tanulmányok.)* Budapest, Kossuth, 1977, 463–519., ill. Lackó Miklós: Szekfű-problémák. In Uő.: *Korszellem és tudomány.* Budapest, Gondolat, 1988, 53–65.
- ² L. Siklós András: *Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1964, 95–109.; Romsics Gergely: *Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában.* Budapest, L'Harmattan, 2004, 72–82., ill. Csunderlik Péter: *A „vörös farangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában.* Budapest, Napvilág, 2019, 21–98. – Az elkövetkezőkben bemutatandó művek részletesebb ismertetését és elemzését l. az utóbbi munkában.
- ³ L. Csunderlik Péter: A Tanácsköztársaság, mint „zsidó-diktatúra”? A kommün antiszemita, asszimilációpárti és cionista értelmezései a korai Horthy-korszakban. *Szombat*, 2019/3., 15–17.
- ⁴ Domonkos József: *Rablók barlangjában. Hangok a zsidó diktatúra idejéből.* Budapest, Kertész József könyvnyomdája, [1919], 8., 50.
- ⁵ *A Lenin-fiúk véres munkái.* Írta: egy szemtanú. Budapest, Rózsa, 1920, 5.
- ⁶ L. Bartha Miklós: *Kazár földön.* Kolozsvár, Ellenzék Könyvnyomda, 1901. – Bartha művének bemutatását l. Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmétörténet.* Budapest, Osiris, 2001, 356–362.
- ⁷ *A Lenin-fiúk véres munkái*, 11., 19–20.
- ⁸ Uo., 23.
- ⁹ Uo., 33–34.
- ¹⁰ *A zsidók rémuralma Magyarországon*, i. m., 5., 9., 10–11. – Tormay Cécile nem a Nemzeti Tanács, hanem a Forradalmi Kormányzótanács fokhagymaszagát emelte ki: „A diadalmas szovjet furcsa gyülekezet lehetett. Tanácskozás közben az elvtársak szétteregették a zsíros papírosokat és falatoztak. Fokhagymaszag és ételhulladék.” L. Tormay Cécile: *Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918–1919-ből*, II. proletárdiktatúra. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1922, 219.
- ¹¹ Andrei Oisteanu: *Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes in Romanian and Other Central-East-European Cultures.* Lincoln, University of Nebraska Press, 2009, 79. – A „büdösség” hangsúlyozásának szerepéről az ellenségalkotásban l. Umberto Eco: *Ellenséget alkotni.* In Umberto Eco: *Ellenséget alkotni és más alkalmi írások.* Budapest, Európa, 2011, 14–18.
- ¹² A Tanácsköztársaság létrejöttének a „judeobolsevizmus” elméletével történető magyarázatához l. Csunderlik Péter: A „judeobolsevizmus vörös tengere”. A Tanácsköztársaság és a „judeobolsevik összeesküvés” képzete a Horthy-korszakban. *Mozgó Világ*, 2020/6., 96–104.
- ¹³ *A zsidók rémuralma Magyarországon*, i. m., 15. – Az elterjedt kommunellenes „vicc” szerint azért került be Garbai a Forradalmi Kormányzótanácsba, „hogyan legyen valaki, aki az aktát szombaton is alá tudja írni”. L. Vörös Bol-
- dizsár: „Az állatkert lakói is összegyűltek, hogy érdekeik képviselőjére bizalmat válasszanak”. A Magyarországi Tanácsköztársaság emléke a diktatúra bukása után közölt viccekben. *Acta*, 2006/3–4., 185. – A szociáldemokrata Vincze Sándor visszaemlékezése szerint Kun Béla valóban azzal indokolta Garbai elnökké választását, hogy: „Szép keresztény ember, az isten is elnöknek teremtette.” L. Vincze Sándor: *Ahogy én Kun Bélát láttam.* (Részletek az emlékiratokból.) Közli: Varga Lajos. *Múltunk*, 1998/1., 174.
- ¹⁴ Schönfeld József: *Vissza a Gethóba?! Egy zsidó jegyzetei a diktatúra alatt.* Budapest, 1919, 7–8.
- ¹⁵ A „judeobolsevik” világösszeesküvés képzetének kialakulásához és elterjedéséhez l. Paul Hanebrink, *A Specter Haunting Europe. The Idea of Judeo-Bolshevism in Twentieth Century Europe.* Cambridge, Harvard University Press, 2018.
- ¹⁶ L. például az alábbi cikket: Zsidónak nincs lakás. *Népszava*, 1912. május 23., 10.
- ¹⁷ Ez magyarázza az izraelita felekezetüként regisztrált diákok nagy arányát is az 1908-ban alakult ateista, materialista, szabadgondolkodó diákegyesületben, a Galilei Körben is. L. Csunderlik Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör (1908–1919) története.* Budapest, Napvilág, 2017, 143–147.
- ¹⁸ A zsidó önvád-irodalomról l. Gyáni Gábor: „Erkölcstelen emancipáció” és „illuzórikus asszimiláció”. In Uő.: *Történetiszemléletkurzusok.* Budapest, L'Harmattan, 2004, 149–158.
- ¹⁹ Komor András: *Fischmann S. utódai.* Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, 1998.
- ²⁰ *A Tanácsok Országos Gyűlésének (1919. június 14. – 1919. június 25.) naplója. A Munkás- és Katonatanácsok gyorstörvényének feljegyzései alapján.* Budapest, 1919, 205. – A problémáról Gerő András: *A zsidó szempont.* Budapest, PolgART, 2005.
- ²¹ L. Romsics Gergely: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941.* Budapest, Új Mandátum, 2010, 324–368.
- ²² Progredeius [Szemere Béla]: *Az elfogyatékosok. Gróf Tisza István. A zsidók.* Budapest, Apostol ny., 1920, 5., 7.
- ²³ Ezeket bemutatja ifj. Bertényi Iván: *A gyűlölt Tisza István. Kommentár*, 2011/5., 9–29.
- ²⁴ Progredeius, i. m., 7., 6., 4.
- ²⁵ Hefty Richárd: *Adatok az ellenforradalom történetéhez. A szerző saját feljegyzései alapján.* Budapest, 1920, 110, 24.
- ²⁶ L. Trencsényi Balázs: „Jön a tatár!” A nemzeti antiliberalizmusok kihívása Kelet-Közép-Európában. In *Liberalizmus és nemzettudat. Dialógus Szabó Miklós gondolataival.* Szerk.: Dénes Iván Zoltán. Budapest, Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, 2008, 244. – Az ominózus motívum végigvonul az Endre László által magyarrá fordított, elhíresült monográfiában: Léon de Poncins: *A forradalom titkos erői: szabadkőművesség, zsidóság.* Budapest, Stádium, 1939.
- ²⁷ Hefty Richárd: *Adatok az ellenforradalom történetéhez. A szerző saját feljegyzései alapján.* Budapest, 1920, 5., 28., 9. – Az állítás abból a szempontból különleges, hogy a magyar nemességgel összekötött turáni karakterrel jellem-

zően a „fellobbanást” és a „harcosságot” párosították a két világháború közötti Magyarországon. L. Dr. Méhely Lajos: *A magyarság múltja, jelene és jövője*. Budapest, 1936, 12–14., ill. Málnási Ödön: *A magyar nemzet őszinte története*. Budapest, Arcanum Kiadó, 1998, 21. – Málnási az 1937-ben megjelent, nemzetiszocialista országtörténetében azzal magyarázta az 1918–1919-es összeomlást, hogy: „Nincs népszerű fajmagyar hadvezér, aki a hazaömlő magyar csapatok megfelelő hányadát presztízsével megszervezhette, és úgy az ország védelmét, mint a reformok megvalósítását biztosítaná.” L. i. m., 129.

²⁸ Hefty, i. m., 15.

²⁹ Csaba Jenő piarista: *A forradalom története Szegeden*. Szeged, Tevélny., 1922, 3.

³⁰ Uo., 4.

³¹ Uo., 5.

³² Móra Ferenc a szegedi Nemzeti Tanács képviselőjében beszédet is mondott 1918. november elején, amelyben a népköztársaság kikiáltása mellett foglalt állást. L. Szeged közgyűlése a népköztársaság létesítése mellett döntött. In *„Mindenki ujakra készül...” Az 1918/1919-es forradalmak irodalma (szöveggyűjtemény). II. kötet (A polgári forradalom publicisztikája és irodalmi élete)*. Szerk.: József Farkas. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962, 13–15. – Móra kifejezetten pozitívan fogadta a Tanácsköztársaságot is. A *Szegedi Napló* 1919. április 1-jei számában így ünnepelte a proletárdiktatúra kikiáltását: „Proletárdiktatúránk első

hetén túl vagyunk. Talán sohasem volt a történelemben diktatúra, amely ilyen megalkuvástalanul kemény, és mégis ilyen istenien emberséges lett volna.” Idézi: Hajdu Tibor: A tanácsköztársaság mai szemmel. *História*, 1992/7., 28.

³³ Csaba, i. m., 15., 45., 64., 22–23., 35–36., 74–75.

³⁴ Tormay Cécile: *Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918–1919-ből*, I. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1921, 49.

³⁵ Csunderlik Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták*, i. m., 325–332.

³⁶ Tormay Cécile: *Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918–1919-ből*, II. proletárdiktatúra. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1922, 48. – A „zsidók” vélt világuralmi törekvéseivel kapcsolatos, 1917 után kialakuló és elterjedő „judeobolsevik” összeesküvés-elmületről Hanebrink könyve mellett l. még: Lorna Waddington: *Hitler's Crusade. Bolshevism and the Myth of International Jewish Conspiracy*, London–New York, Tauris Academic Studies, 2007, 12–30., ill. André Gerrits: *The Myth of Jewish Communism. A Historical Interpretation*. Peter Lang, Brussels etc, 2009.

³⁷ Vö. Kovács Éva: Trianon, avagy „traumatikus fordulat” a magyar történetírásban. *Korall* 59. (2015), 82–107.

³⁸ L. Pók Attila: Bűnbakkeresés és antiszemitizmus az első világháború utáni Magyarországon. In *Uő.: A baladás hittele. Progresszió, bűnbakok, összeesküvők*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010, 159–171.

Folytatás a 55. oldalról

A megváltozott világhelyzetben a *Múlt és Jövő* évfolyama is kilépett önmaga vájta medréből. Hosszú évek óta az évi első *Múlt és Jövő*-szám a Budapesti Nemzetközi Könyvvásárra jelent meg áprilisban, s a második pedig a másik könyves rendezvény, az Ünnepi Könyvhét alkalmával, június első vagy második hetén, ahová nem egyszer a nyomda a Vörösmarty térre szállította ki a példányokat. Ezeket az időpontokat azért választottuk, hogy munkánk eredményét személyesen is átnyújthassuk barátaink, olvasóinknak. Valamint azért is, hogy érdeklődésükből, szeretetükből erőt és legitimitást merítsünk.

A harmadik számot általában szeptember végén jelentjük meg, hogy a nyári vakációból megtérve a kulturális szezon újraindulásakor az általunk képviselt szín és hang is jelen legyen. Az évi utolsó számot pedig hanukka-karácsony idejére tervezzük, legyen a folyóiratszám ajándék. Ahogy ajándék az is, hogy viszonylag békében egy újabb év végére érkezünk, és hamarosan egy még újabba kezdünk. Ebben a ritmusban éltünk 30 évet – már többet is mint egy emberöltőt.

S ezen a hullámhosszon képzeltük el a gyorsan elfogyó jövőt – még egy évtizedeckét, hiszen annyi feladat áll még előttünk.

Ezt a „rutint” akasztotta meg a koronavírus ideje.

Mit tegyünk? Feladjuk? (A 30 év nem kis idő egy folyóiratnak.) Nem csak a karantén és a megnehezített létfeltételek fenyegetnek. Vajon azok az olvasási szokások, azok az értékek, azok a fájdalmak és örömeik, amelyeknek a koordinátaiban mozogtunk, megmaradnak-e érvényesnek? Vajon az új és idegen terepen tudunk-e legitimálót mondani, képviselni?

Nem kevés tépelődés után a csak azért is folytatás mellett döntöttünk. Ennek a megvalósulása a 2020/1-es szám megjelenése májusban – mégpedig papír formában (Gutenberg-galaxis), amikor a legtöbb társunk az online Zoom-világot kóstolhatta.

Azonban a digitális tér kihívásainak ezúttal igyekeztünk megfelelni. Az eddigi hírleveleinket fejlesztettük fel koronavírus naplóvá – „*Levek koronavírus idején*”, „*Szabaduló levél*”, s majd „*Próbára bocsátó levél*” sorozatainkkal. Így próbáltunk barátainkkal és olvasóinkkal kapcsolatban maradni, többször is egy héten. Valamint sok kiadványunkat tettük ingyesen hozzáférhetővé a digitális térben.

Folytatás a 107. oldalon